ALTERNATOR
Misliti znanost.

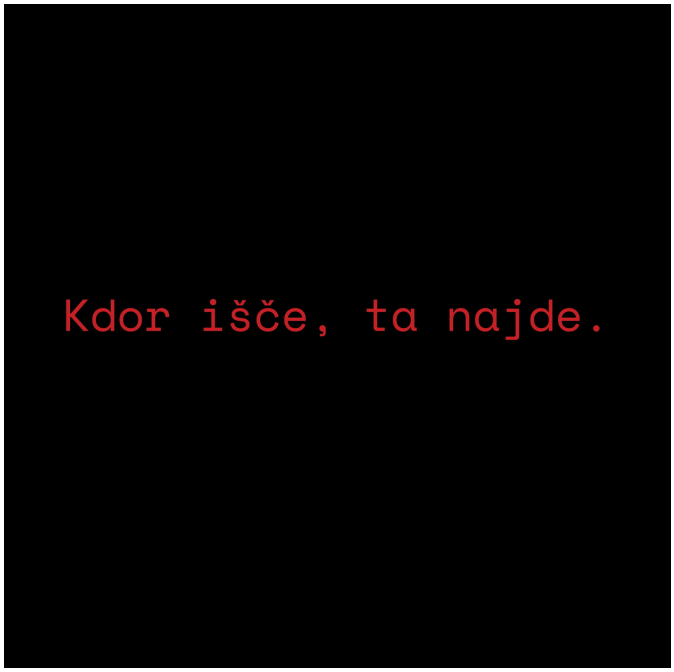
Podredje, priredje in vse med njima

13. 3. 2025

Number: 04/2025

Author:

- Dejan Gabrovšek

Ste se kdaj vprašali, ali obstaja razlika med povedma *Komaj je začel plezati, se je zapletel*. in *Najprej je plezal, nato se je zapletel*.? Zdi se, da izražata zelo podobno, če ne kar enako informacijo. Podobnih primerov se verjetno spomnimo iz osnovne in srednje šole, znanje od pouka slovenščine pa bi nam povedalo, da prva poved sodi v podredje, druga pa v priredje, čeprav se je verjetno marsikdo spraševal, kje nam bo to prišlo prav in kaj uvršča ta zgleda v različni razmerji.

Odgovorov na ti vprašanji tudi sam nisem dobil, dokler se te teme nisem lotil raziskovalno: pri pripravi diplome (https://plus.cobiss.net/cobiss/si/sl/bib/61877090) , magisterija (https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?id=107383&lang=slv) in doktorata (https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?id=159309&lang=slv) ter sedaj še v postdoktorskem projektu (https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/raziskava-podredij-v-slovenski-vecstavcni-povedi) . Verjetno je bil v šoli odgovor na zgornji vprašanji, da je podredja in priredja smiselno poznati zato, da vemo, kam postaviti vejico (oziroma kam je ne postaviti), da pa podredja in priredja ločujemo glede na podredne in priredne veznike, do podrobnejšega in natančnejšega odgovora pa nismo prišli.

To vprašanje pa je – poleg pravopisa – zanimivo tudi povsem raziskovalno. Kaj je podredje, kaj priredje in ali pokrivata vse zglede, ki jih lahko v jeziku najdemo? Kako se različne večstavčne povedi med sabo razlikujejo? So te razlike le površinske in dogovorne ali gre res za različna razmerja? Če da, kaj izražamo kako?

Ravno za termina podredje in priredje se je izkazalo, da je nujno, da ju proučimo znova in ugotovimo, ali sta glede na sodobni jezik še smiselna. Ta premislek je nujen predvsem teoretično, saj pri raziskavah slovenske večstavčne povedi opažamo, da se večini raziskovalcev zdita ta termina tako jasna in samoumevna, da ju niti ne definirajo. Tako lahko najdemo veliko slovenskih in tujih znanstvenih razprav, ki podredja in priredja delijo na različne podskupine, ne da bi najprej definirali, *kaj* delijo. Hkrati pa mnoge raziskave ugotavljajo, da vsi zgledi ne sodijo ne v podredje ne v priredje, kar poraja dvom o njuni smiselnosti.

Eni od prvih jezikoslovcev, ki so se ukvarjali z razlikami med podredji in priredji, so bili ruski jezikoslovci v 20. letih 20. stoletja, npr. Peškovski (https://plus.cobiss.net/cobiss/si/sl/bib/44081762) , ki je ugotavljal, da so podredni stavki z veznikom *ker* (*потому што* (*potomu što*)) povezani tesneje kot priredni stavki z veznikom in (*и* (i)), ter navajal še ostale lastnosti, po katerih se podredje in priredje ločita – to je nekaj, kar slovenske slovnice praviloma izpuščajo. Izhodišče naše raziskave pa predstavlja delo ruskega jezikoslovca V. V. Vinogradova *Русский язык (грамматическое учение о слове) (https://plus.cobiss.net/cobiss/si/sl/bib/216435)* (Russkij jazyk (grammatičeskoe učenie o slove)) iz leta 1947, v katerem trdi (tudi na podlagi predhodnih raziskav), da je bolje kot o podredjih in priredjih govoriti o različni stopnji povezanosti dveh stavkov. To tezo je pri nas v svojih člankih (https://srl.si/ojs/srl/article/view/COBISS_ID-61135714) uvedla dr. Andreja Žele, nadaljeval pa sem jo, kot že omenjeno, v svojih raziskavah avtor tega prispevka.

Osnovna ideja je naslednja: če sta stavka povezana v poved (torej, zelo splošno rečeno, če stojita skupaj), med njima obstaja vez. Na to opozarjam, ker se za priredja velikokrat trdi, da so zveze neodvisnih stavkov (v nasprotju s podredji, ki so odvisna). Neodvisnih stavkov znotraj povedi torej ni, vprašanje je le, v kolikšni meri oziroma kako tesno sta stavka znotraj iste povedi povezana. Bolj kot se bližamo podrednemu polu, tesneje sta stavka povezana, in bolj kot se bližamo prirednemu polu, šibkeje sta stavka povezana. To se povezuje tudi s tem, da vseh razmerij ne moremo uvrstiti med

podredja in priredja – v praksi je takih primerov približno tretjina, kar ni zanemarljiv delež. Osnovna enota večstavčne povedi je dvostavčna poved, tj. dvostavčje, stavka pa se delita na vezniški stavek (to je stavek, v katerem veznik je ali bi lahko bil) in na nevezniški stavek (to je stavek, v katerem veznika ni).

V več raziskavah se je izkazalo, da marsikateri zgledi večstavčne povedi ne sodijo ne v podredje ne v priredje, zato je bilo nujno poleg teh dveh terminov za poimenovanja ostalih razmerij uporabiti že obstoječe termine iz domače in tuje literature ali ustvariti ustrezne nove.

V prispevku bodo najprej definirane vse večje skupine slovenske večstavčne povedi, nato pa bodo prikazana razmerja med njimi. Raziskava je seveda potekala dvosmerno, saj so se istočasno z raziskavo posameznih razmerij razčiščevali tudi odnosi med njimi. Tipične lastnosti podredij in priredij so namreč tudi merila za podrednost in prirednost. Osnovnošolska opredelitev, da priredja uvajajo priredni vezniki, podredja pa podredni, je slaba in nepovedna, saj je krožna: podredni vezniki namreč stojijo v podredjih, s tem pa ne o podredjih ne o podrednih veznikih nismo izvedeli nič. Ta opredelitev je napačna tudi zato, ker podredni in priredni vezniki ne uvajajo zgolj podredij in priredij.

Zgledi podredij:

(1) *Kdor išče, ta najde*.

(2) *Časopis je poročal, da naj bi vrhovno državno tožilstvo že leta 2005 dobilo ovadbo*.

(3) *Ljudje, ki živijo v naseljenih področjih, so verjetno bolj izpostavljeni zdravju škodljivim svinčevim spojinam*.

(4) *Najlepše je tu, kjer živim*.

(5) *Ko človek odrašča, širi svoj krog navezanosti na prijatelje*.

(6) *Ker so se nam povišali stroški poslovanja, smo povišali tudi cene*.

(7) *Iskanje poženemo tako, da zgoraj v orodni vrstici kliknemo gumb za novo iskanje*.

Podredje je razmerje, pri katerem se vezniški stavek (tj. odvisnik) nanaša na eno od besed v glavnem stavku, jo pomensko omejuje (je restriktiven) in je vezljiv (obvezen glede na vsebino glavnega stavka) ali družljiv (je prislovno določilo ali prilastek). Odvisnik je stavčni člen glavnega stavka. Nanašanje na eno besedo je vidno v vseh spodnjih primerih, pomensko omejevanje pa je najbolj vidno v zgledu (3), saj prilastkov odvisnik opredeljuje, kateri ljudje so bolj izpostavljeni zdravju škodljivim svinčevim spojinam – in s tem izloča ostale ljudi, ki lastnostim v odvisniku ne ustrezajo. Podredja se delijo na vezljive in družljive. Vezljivi odvisniki se delijo na oziralne (1) – te uvajajo oziralni zaimki kot *kdor*, *kar* – in vsebinske (2), te uvajajo vezniki *da*, *če*, *ali* in vprašalni zaimki kot *kaj*, *kdo*. Vezljivi odvisniki se po stavčnočlenski vlogi delijo na osebkove, predmetne in povedkovodoločilne. Družljivi odvisniki se delijo na prilastkove (3) in prislovnodoločilne (4–7), ki se nadalje delijo na krajevne, časovne, vzročnostne in načinovne.

Zgledi priredij:

(8) *Srečali se bodo s svojimi vrstniki in se z njimi pogovarjali o podobnostih in razlikah med državama*.

(9) *Ulomke lahko seštevamo, odštevamo, množimo in delimo*.

Priredje je povezava dveh enakovrednih elementov (besed, stavkov) v višjo enoto, pri čemer noben element ni del drugega. Gre torej za to, da enemu stavku dodamo drugega in nato v nekaterih razmerjih še tretjega itd. Vezniški stavek dodaja dodatno, neobvezno informacijo o prvem. V zgledu (8) bi lahko kateri koli stavek stal kot ločena poved brez drugega: pri vezniškem stavku bi sicer morali spremeniti zaimek *z njimi* v *z vrstniki*. Priredja se delijo na prvotna (vezalno, stopnjevalno, ločno, protivno) in drugotna (vzročno-posledično, pojasnjevalno, sklepalno).

Zgledi soredij:

(10) *Eh, bejži bejži, sploh ne drži*.

(11) *No, pa se me ne boš kar tako znebila, da veš*.

(12) *Če povemo po pravici, je izbira kraja presenetljiva*.

V soredju vezniški stavek informacijo prvega poudarja tako, da vzpostavlja komunikacijsko vlogo: nanaša se na besedilo, naslovnika ali na zunajjezikovni dogodek. Vezniški stavek torej na tak ali drugačen način komentira nevezniškega.

Zgledi nematičnih dopolnil:

(13) *Sneženje je zajelo Slovenijo, ki se bo čez noč še okrepilo*.

(14) *Zdaj živi v Washingtonu, kjer ima silno domotožje*.

(15) *Plačati mora stroške kazenskega postopka, medtem ko so ga plačila povprečnine oprostili*.

Prvo razmerje, ki ne sodi med podredje, priredje ali soredje, so nematična dopolnila. To je razmerje, ki se, preprosto

povedano, strukturno obnaša kot podredje, pomensko pa je bliže priredju. Zgledi so sicer površinsko videti kot odvisniki, a to niso, saj izražajo dodatno informacijo o prvem stavku in ne omejujejo vsebine glavnega stavka, kar je definicijsko za podredja. Pri zgledu (13) ne gre za to, *katero* sneženje se bo okrepilo, ampak zgolj za podatek, da se bo okrepilo, in tudi zaradi tega ne sodi med podredja.

Zgledi pridanih propozicij in parentez:

(16) *V glavi ima en sam cilj: posneti pustolovski film*.

(17) *Dvakrat kliknite besedo (in jo tako izberite), nato pa vpišite pravilno črkovano besedo*.

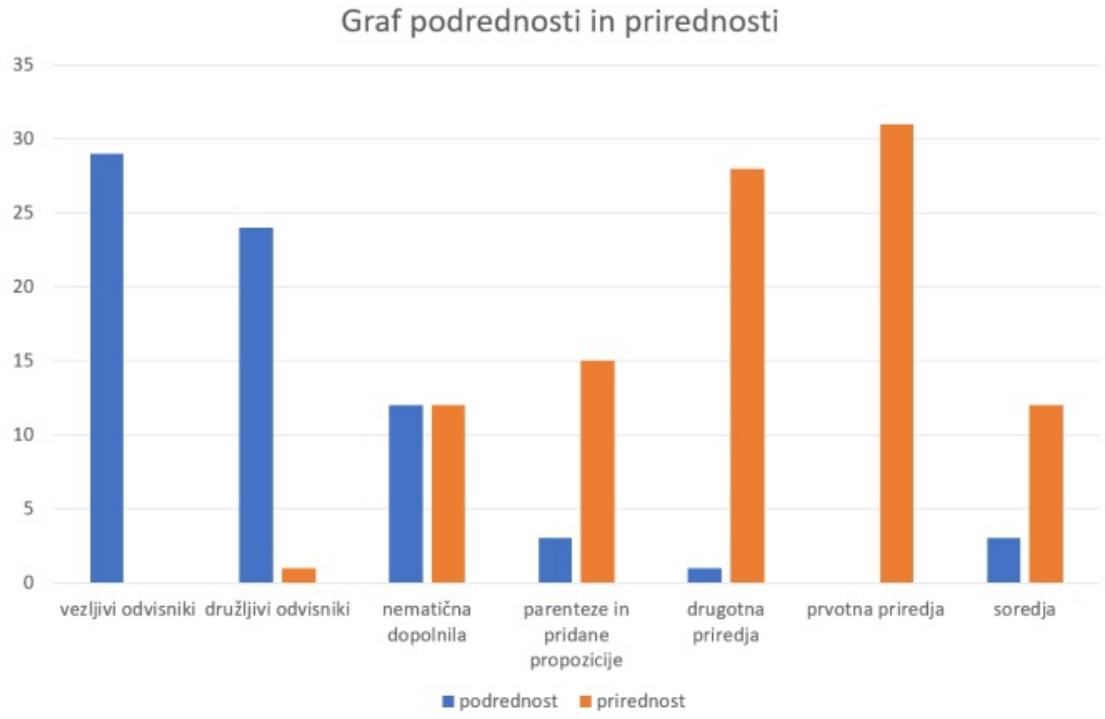
(18) *Velika količina volitev, te se odvijajo vsak teden, ne gre ravno na roko volilni udeležbi*.

Druga skupina so pridane propozicije: tu drugi stavek navadno za dvopičjem pojasnjuje stavčni člen v predhodnem stavku. Drugi stavek v zgledu (16) pojasnjuje *en sam cilj*.

Tretja skupina so parenteze. Parenteza je stavek, ki je vstavljen v drugi stavek in s tem prekinja govorni tok, parentez pa izhodiščno podredni vezniki ne uvajajo, s čimer se razlikujejo od nematičnih dopolnil. Parenteza prav tako izraža dodatno informacijo, zato ne sodi med podredja.

Vsako od navedenih razmerij se deli še v podrazmerja, saj je pomenskih in strukturnih odtenkov med njimi precej, vendar se v tem prispevku v take podrobnosti ne bomo spuščali – tudi zato, ker kljub raziskavam v zadnjih letih mnoga vprašanja še vedno ostajajo odprta.

Na podlagi znanstvene literature in proučevanja večjih količin korpusnega gradiva (torej realne rabe slovenščine) so bile izluščene lastnosti za prototipična podredja (za katera velja najvišja stopnja odvisnosti) in za prototipična priredja (za katera velja najnižja stopnja odvisnosti). Te lastnosti predstavljajo merila za merjenje podrednosti in prirednosti; skupaj je naneslo 15 meril za podrednost (https://doi.org/10.29162/jez.2024.2) in 14 meril za prirednost (https://www.journals.vu.lt/slavistica-vilnensis/article/view/34373) . Pomembno je poudariti, da razmerja, ki so sicer uvrščena med podredja ali priredja, ne izpolnjujejo nujno vseh meril za podrednost ali prirednost – tak rezultat je bil pričakovan in zgolj potrjuje, da teza o različnih stopnjah odvisnosti drži, in to tudi znotraj večje skupine večstavčne povedi, kot so npr. podredja. Ali neko merilo za podrednost in prirednost velja ali ne, je bilo določeno za vsako razmerje posebej. To je bilo narejeno tudi za razmerja, kjer je bilo pričakovano, da ne bodo izpolnjevala (skoraj) nobenega merila za podrednost ali prirednost. Za vsako merilo, ki za določeno razmerje velja, je to razmerje dobilo od 1 do 3 točke, odvisno od pomembnosti merila in od tega, kako zelo je to merilo za neko razmerje značilno. Seštevek točk izpolnjenih meril za podrednost posameznih razmerij je na grafu označen z modro barvo, seštevek točk izpolnjenih meril za prirednost posameznih razmerij pa z oranžno barvo.

Graf: Združena merila podrednosti in prirednosti

Višji kot je modri stolpec, višja je stopnja odvisnosti povezanosti dveh stavkov, in višji kot je oranžni stolpec, višja je stopnja neodvisnosti povezanosti dveh stavkov. Vidimo, da je padec odvisnosti postopen in da ne moremo vseh razmerij razdeliti le v podredja in priredja: ta dva termina lahko apliciramo le na del sistema večstavčne povedi, drugje pa odpovesta.

Soredje se vede povsem samosvoje, kar kaže tudi graf: na prvi pogled se zdi, da sodi v sredino grafa, a dejstvo, da izpolnjuje zelo poljubna merila za podrednost in prirednost, me je pripeljalo do sklepa, da teh meril na soredja ne moremo aplicirati. Soredja so sistem zase, zelo zanimiv, a še vedno zelo skrivnosten in (kljub raziskavam) neznan, zato bi jim bilo smiselno nameniti svoj prispevek.

Pristop z določanjem, kam v sistem večstavčne povedi sodi posamezno razmerje, na podlagi več meril in ne le enega ali dveh, omogoča natančnejši uvid v vsako razmerje in v odnose med njimi. Ta pristop je tudi pokazal, da je delitev zgolj na podredja in priredja zastarela in da s tem izloča približno tretjino vseh razmerij, ki jih uporabljamo vsak dan. Hkrati se je pokazal močan preplet posameznih lastnosti, ki je sicer zelo kompleksen (kakršen jezik že po naravi je), a tudi zelo logičen – potrebe po »nasilnem« uvrščanju posameznih »nenavadnih« zgledov bodisi v priredja bodisi v podredja ni več. Med raziskovanjem se je tudi izkazalo, da ti »nenavadni« zgledi niso nenavadni, le slabše so bili obravnavani v dosedanjih raziskavah ali pa so bili iz obravnav izpuščeni. Primere vseh prikazanih razmerij uporabljamo vsak dan v pisni ter govorjeni komunikaciji in jih torej poznamo, četudi jih ne nujno ozavestimo.

* Članek je nastal kot del programa Z6-60182 Raziskava podredij v slovenski večstavčni povedi (https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/raziskava-podredij-v-slovenski-vecstavcni-povedi) , ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

https://www.alternator.science/en/long/podredje-priredje-in-vse-med-njima/